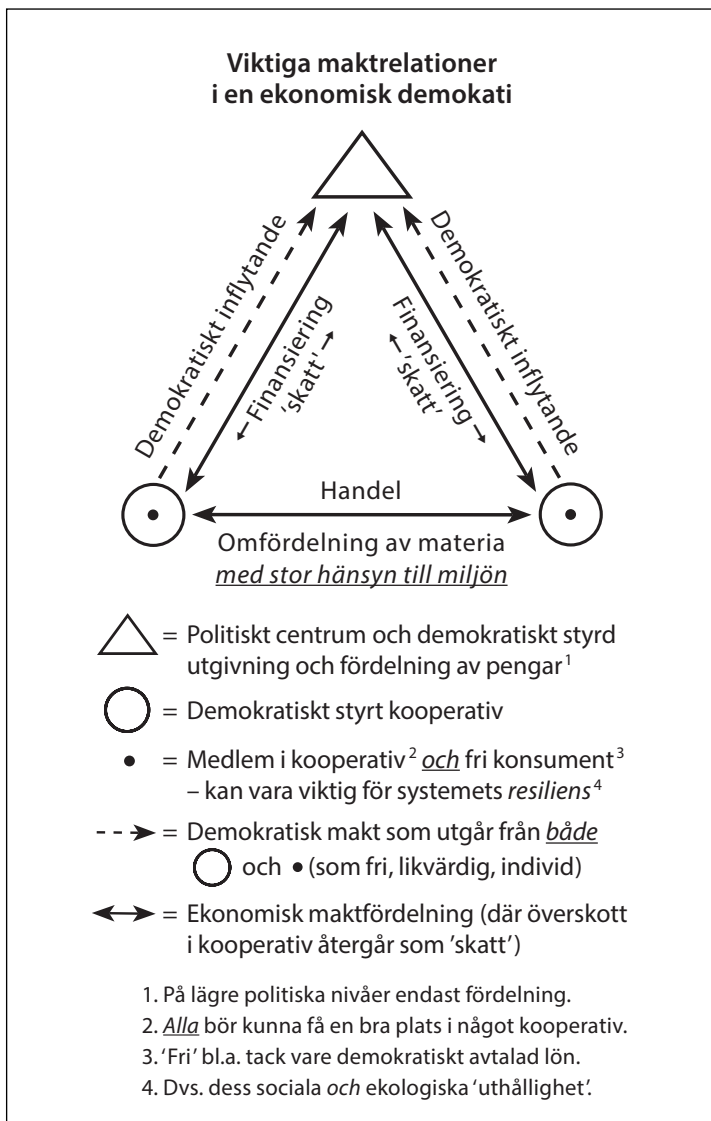

EKONOMISK DEMOKRATI

med en svensk version av det kanadensiska *The Leap Manifesto*

1. Den 'systemtrogna' miljörelsens dilemma

KLIMATKRISEN OCH ANDRA MILJÖPROBLEM förvärras nu så snabbt och hotar att bli så omfattande att nästan alla enskilda, mindre reformer kan framstå som i stort sett meningslösa. Och kanske kan de vara det, eftersom begränsade åtgärder ofta motverkas genom någon form av 'kompensation' eller 'rekyleffekt'. Det skulle krävas hela system av åtgärder för att få någon större verkan, vilket i sin tur skulle få stora ekonomiska makthavare att motsätta sig dem, och därmed göra dem politiskt omöjliga eller otillräckliga.

Det är svårt att hitta något som med större rätt kan sägas vara *grundorsaken* till vår nuvarande miljökris än de *krav på vinstmaximering* och konkurrensförmåga som ställs på/av de privatfinansierade (kapitalistiska) företag som vår marknadsekonomi domineras av. Kraven visar sig i sin tur som ett *allmänt krav på ständig ekonomisk tillväxt* – med ökande varuflöden som ett ständigt hot mot våra ekosystems resiliens (uthållighet/motståndskraft). Dessutom bidrar vinstskapandet *i sig* till ökande ekonomisk ojämlikhet med åtföljande *sociala missförhållanden* i strid mot principen om alla människors lika värde (överallt) och FN:s deklaration om mänskliga rättigheter.

Dessa – kapitalistiska – förhållanden måste minimeras om vi ska ha en chans att åtminstone tillfälligt befrias från de största hoten mot vår existens.

Det skulle visserligen kunna hända att kapitalismen, på grund av sina inre motsättningar, går under 'av egen kraft'. Men då skulle resultatet bli en kanske ännu värre, mer eller mindre kaotisk situation. Och något liknande skulle också dåligt förberedda, 'revolutionära', försök att *först* 'krossa' systemet, och *sedan* ersätta det med något nytt, kunna leda till.

Inte ens decennier av socialdemokratisk *reformism* med välfärdsreformer och förstatligande av privata företag, har kunnat förhindra uppkomsten av den motsatta ytterligheten (nyliberal kapitalism), med avregleringar, privatiseringar och besparingar inom välfärden. – Så vad kan *vi* göra?

Det som framför allt hindrar de kapitalistiska företagen att ta större samhällsansvar är, paradoxalt nog, de 'fria' existensvillkoren för systemets enskilda företag – som inte är så fria: De ekonomiska resurser som krävs för ett företags verksamhet kan ofta bara fås genom att de ursprungliga innehavarna av dessa resurser erbjuder vinst och medinflytande (på bekostnad av anställdas inflytande) eller genom att amortering och ränta medges på lån. Dessutom krävs att verksamheten ger så stor och säker avkastning att

företaget är tillräckligt konkurrensdugligt för sina finansärer/ägare. Vinstutdelning och ekonomisk tillväxt blir därför alltför lätt företagens dominerande mål, och deras konkreta verksamheter bara ett medel utan hänsyn till 'externa' förhållanden som klimat och miljö. (Jfr flödesschemat på s. 7.)

Vad som behövs är företag som utan stora krav på ekonomisk avkastning kan styras demokratiskt (se punkt 1, nedan) mot mål som är socialt och ekologiskt hållbara. Den bästa företagsform som redan nu är möjlig är antagligen demokratiska, icke vinstutdelande *kooperativ* enligt nuvarande 'Lag om ekonomiska föreningar'. Dessa kan ganska väl verka i samma marknadsekonomi som aktiebolagen, så en övergång till en ekonomi med övervägande kooperativ (till en *ekonomisk demokrati*) skulle – om finansieringen kan ordnas på ett bra sätt – mycket väl kunna ske utan att hela det kapitalistiska systemet *först* överges helt och hållet (se avsnitt 3).

De fem punkterna i nästa avsnitt sammanfattar några principer som kan vara avgörande för att en ekonomisk demokrati ska fungera väl. (Fördelningssystemet i punkt 5 kan man först vara tvungen att klara sig utan.)

2. Förslag till principer för ekonomisk demokrati (med stödsystem)

1. Beslutsfattandet i en ekonomisk (liksom i en politisk) demokrati måste vara *demokratiskt*, dvs. ske under ett jämlikt fördelat inflytande av alla som berörs av det (t.ex. genom en röst per person) – alltid enligt principen om alla människors lika värde. Hänsyn bör tas till graden av beroende, vilket t.ex. kan ske genom olika hög grad av delaktighet, direkt eller indirekt.

2. För att kunna ta egna initiativ och tillgodose behov på lokal nivå bör även demokratiska företag kunna köpa och sälja *produkter* (inkl. tjänster) på en öppen varumarknad. Däremot *inte* arbetskraft, 'finansiella produkter' och mark (inklusive markens mer eller mindre ursprungliga tillgångar) och inte på grund av krav på kapitaltillväxt och vinstutdelning.

3. De demokratiska företagen, kooperativen, kan inte ha ägare med rättigheter som inte är demokratiska enligt punkt 1 (till skillnad från aktiebolag, som ofta har externa ägare med inflytande i proportion till deras ägarandelar och möjlighet till vinstuttag samt handel med dessa andelar). I stället för osäker vinstutdelning bör demokratiskt och solidariskt bestämda, mer eller mindre fasta löner ges till företagens aktiva medlemmar. Kooperativen i en

politisk demokrati bör etableras genom ett '*samhällskontrakt*' enligt vilket det samhälle de är verksamma i fungerar som *delägare med visst inflytande* (i proportion till verksamhetens *allmänintresse*) medan kooperativens aktiva medlemmar fungerar som *huvudansvariga delägare*.

4. Alla som berörs av ett kooperativs aktivitet, inte minst som aktiva medlemmar, bör direkt (eller, om detta inte är möjligt, via demokratiskt valda organ) kunna påverka dess verksamhet enligt punkt 1. Särskild hänsyn bör alltid tas till minoriteter och berörda som inte kan delta i beslutsfattandet (bl.a. kommande generationer) samt till miljön och allt liv.

5. De demokratiska företagen bör (i stället för att ha externa, 'privata', ägare) vara anslutna till ett *demokratiskt, socioekonomiskt stöd- och fördelningssystem*, helst med samma omfattning som den politiska demokrati de är verksamma i (inte nödvändigtvis ett helt 'land' eller bara ett 'land'). Förutom penningutgivning via en demokratiskt kontrollerad centralbank (eller i början bara förmedling av pengar från andra utgivare) bör systemets främsta uppgifter vara att utan krav på amortering och ränta finansiera viktig men 'olönsam' verksamhet (t.ex. miljövard) och att (eventuellt med krav på amortering, men utan ränta) finansiera nystartade kooperativ. Dessa kan t.ex. ha bildats genom fria lokala initiativ eller (efter kamp) ombildats från aktiebolag. Fullt utbyggt bör systemet verka för att *alla* invånare får tillgång till allt som behövs för en god fysisk och psykisk hälsa (bl.a. fri utbildning, vård och omsorg, bra luft, gratis dricksvatten, tillräckligt antal bra och billiga bostäder och möjligheter till meningsfull, välbetald sysselsättning i demokratiska företag).

6. Den *politiska demokratin* bör tillsammans med fördelningssystemet i punkt 5 ha det yttersta ansvaret för fördelningen av systemets centralbanks utgivna pengar, men bör också delegera finansieringsansvaret för mer lokal verksamhet till banker på lägre nivåer (vilka bör styras enligt punkt 1–4).

För att inte pengar ska ackumuleras i sådan mängd att de blir ett hot mot demokratin, är det nödvändigt att företag som, till exempel på grund av god försäljning, får ett överskott, återför detta till systemets högre nivåer enligt det samhällskontrakt som nämns i punkt 3. Detta kontrakt bör också innehålla någon form av garanti om ekonomiskt stöd vid behov.

Fördelningssystemet enligt punkt 5 bör alltså i princip kunna ersätta nuvarande skatte-, bidrags- och försäkringssystem.

– *Se illustrationen på s. 1.*

3. *Förutsättningar för övergång till ekonomisk demokrati*

Det verkar inte finnas några formella hinder för att få en demokratisk ekonomi att fungera väl inom vårt nuvarande samhälle. Men först måste man på något sätt få igång de processer som behövs för en säker systemuppbyggnad (processer som senare kan bidra till systemets stabilitet). Bland annat kan det behövas återkopplingsprocesser som som går i motsatt riktning mot de självförstärkande förlopp som har åstadkommit de nuvarande problemen. På så sätt skulle goda, (delvis) självförstärkande, men ändå välbalanserade, 'spiralerna' kunna uppstå inom det gamla systemet tills önskade strukturer (enligt punkterna 1–5 nedan och flödesschemat på s. 7) är tillräckligt omfattande och stabila. Det är viktigt att följande mentala och sociala strukturer och processer kan etableras successivt:

1. *Ett djupt, socialt och ekologiskt, sned och tillväxtkritiskt engagemang* med ökande kunskaper och allt vidare perspektiv grundade på detta engagemang, dvs. en 'tillväxt inifrån' som ökar den inre motståndskraften mot enkla (läs auktoritära, exkluderande, fascistiska) ideologier och idéer hos så många som möjligt i *alla* samhällsskikt. Det fetstilta stycket i schemat på s. 7 symboliserar denna styrka och den streckade pilen dess relativa självständighet.

2. *En bred, delvis informell, folkrörelse* där redan verksamma sned- och tillväxtkritiska ('röda', 'gröna' och 'rödgröna') organisationer och individer kan spela en viktig roll genom ökat samarbete och tillväxt av delvis gemensamma nätverk. En '*universalisering*' av antikapitalistiskt motstånd skulle kunna ske på så sätt (Derber 2017) – och här borde även fackföreningar kunna bidra.

3. *Nätverk m.m. mot fascism (auktoritär exkluderande 'kulturalism')*, som verkar för att personer som är socialt nedvärderade (och ofta kan ha råkat riktigt illa ut) på grund av strukturella missförhållanden *inte* lockas av mer eller mindre fascistiska ideologier att rikta sitt fullt berättigade missnöje mot (av dessa ideologier) ännu mer nedvärderade grupper, utan *i stället* får en bättre förståelse av sammanhangen och i bästa fall engagerar sig för lösningar (t.ex. enligt denna text) som inte skuldbelägger enskilda individer eller grupper för strukturella problem.

4. En medvetenhet om att all strävan efter ökad jämlikhet kan ge upphov till aggressiva försvarsreaktioner hos mäktiga grupper med gemensamma

intressen av status quo (samt hos svagare grupper *utan* sådana intressen, men som ändå söker stöd hos de förra mot andra individer, som de förmåtts att betrakta som ännu svagare, men 'alltför många') och att det är viktigt att hantera detta problem med metoder som inte polariserar och inte ökar den våldsbenägenhet som (både den 'äkta' och den 'lurade') motståndaren kan ha. Det handlar alltså om *ickevåldsmetoder* av olika slag, som är särskilt viktiga att studera och lära sig under perioder med tendenser till upprustning.

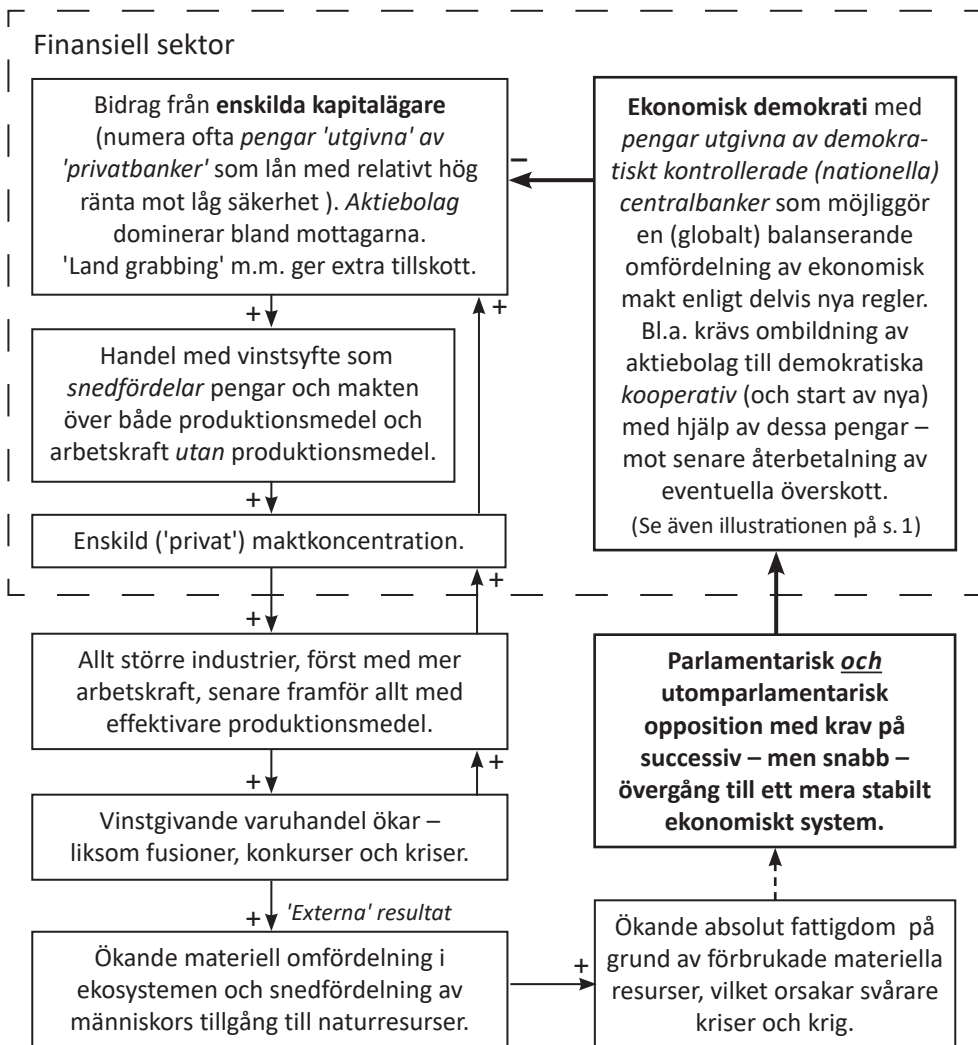
5. *Nationella och internationella nätverk* med uppgift att verka för etableringar av lokala demokratiska strukturer och en tillväxt av dessa genom sammanlänkning av (grupper av) kooperativ m.m. till större nätverk med egna demokratiska stöd- och fördelningssystem, där fackförbund (genom arbetarråd) och andra organisationer kan spela en viktig roll. Dessa kan sedan förhoppningsvis bidra till en etablering av ännu större, internationellt omfattande fördelningssystem och samtidigt till en förbättring av den politiska demokratin i motsvarande områden – eller underlätta en nyetablering av politisk demokrati där en sådan inte finns eller hotas av sönderfall (då föregående punkt om ickevåld kan vara särskilt viktig).

En övergång, 'omställning', till ett samhälle med ekonomisk demokrati kan redan nu sägas pågå på flera håll. Alltså egentligen flera omställningar där gamla system *samexisterar* med nya system i olika 'utvecklingsfaser', tills de äldre systemen ändras eller överges under förhoppningsvis ordnade former (se punkt 4 i detta avsnitt).

Det är viktigt att så många som möjligt, på alla nivåer, genom goda erfarenheter blir någorlunda positivt inställda till omställningen, så att till exempel personer som tidigare varit verksamma i kapitalistiska företag kan erbjudas och acceptera minst lika intressanta arbetsuppgifter – men med mera socialt och ekologiskt värdefulla mål i stället för inte längre nödvändig vinstmaximering (se föregående avsnitt, s. 3-4).

Att samtidigt verka för ökat *politiskt* stöd för ekonomisk demokrati är minst lika viktigt eftersom *de politiska och de ekonomiska systemen är ömsesidigt beroende* av varandra. Här finns alltså förutsättningar för att med folkligt stöd åstadkomma återkopplade processer som minskar den kapitalistiska ekonomins inflytande över politiken samtidigt som det demokratiska inflytandet ökar så att även politiken blir mer demokratisk – tills det inte längre är fel att säga att kapitalismen har övergått till *demokratisk socialism*.

Övergång från kapitalism till ekonomisk demokrati*

+ = Förstärkande återkoppling (som kan *vändas om* av inkommande balanserande återkoppling)

– = Balanserande återkoppling

* Här bortses från den (ofta spänningsskapande och i längden otillräckliga) 'stabiliserande' funktion som staten kan ha i en kapitalistisk ekonomi. Märk också att tillsammans med en *politisk demokrati* kan schemats processer illustrera en övergång till *demokratisk socialism* – som skulle kunna underlättas av förändringar av aktiebolagslagen.

4. Ett 'språngmanifest' för ekonomisk demokrati

1. Tiden vi har på oss för en omställning till ett hållbart samhälle i en uthållig, motståndskraftig miljö är *knapp*. Vi borde för länge sedan ha tagit de avgörande stegen för att förhindra en katastrofal global uppvärmning. Det betyder att det inte längre räcker med små steg för att komma dit vi måste ta oss. Det krävs stora *språng* – språng som måste, liksom all verklig demokrati (se t.ex. punkt 1, s. 3), respektera alla människor, utan undantag, enligt bl.a. FN:s allmänna deklaration om mänskliga rättigheter.

3. En fullständig övergång till energikällor som varken tar slut eller hotar våra ekosystem är en dröm som nu är inom räckhåll tack vare tekniska genombrott. Redan en bra bit före mitten av detta århundrade kan och *måste* vi ha en energi som är så gott som fri från skadliga utsläpp. Vi kräver att detta skifte börjar *nu* – men är samtidigt medvetna om att ett tillfredsställande genomförande inte är möjligt utan en övergång till en demokratisk ekonomi.

4. Att bygga ny infrastruktur som under årtionden låser in oss i fossilutvinning och ökade utsläpp av växthusgaser kan inte längre ursäktas. Detta måste gälla villkorslöst: stora motorvägsbyggen och jättelika industrikomplex för kortsiktig energiutvinning, som de flesta människor aldrig skulle vilja bo eller vistas i närheten av, bör inte finnas någonstans överhuvudtaget.

5. De nya rena energisystemen har fördelen att möjliggöra en hög grad av lokal kontroll över energiförsörjningen, vilket minskar samhällets sårbarhet. Det handlar alltså inte bara om andra energikällor utan om att all produktion måste vara hållbar, vilket bl.a. kräver satsningar på demokratiska företag, där staten bidrar med finansiering och också ser till att energi och annat kan överföras till och från lokalsamhället utan problem.

6. Som alternativ till vinstdrivande privata företag, och byråkratiska statsägda, måste vi alltså skapa företag enligt nya modeller och med andra incitament än ekonomisk tillväxt: till exempel *kooperativ*, som bl.a. kan se till att en del av överskottet sparas för användning i närsamhället. Resten bör återgå, som en form av skatt, till högre nivåer i ett demokratiskt styrt *fördelnings-system*, eftersom pengarna kan behövas för 'olönsamma' men ändå samhällsviktiga verksamheter – i bland annat större kooperativ med demokratiskt valda representanter *för allmänintressen*.

7. Energi- och varuproduktion i en sådan ekonomi – där kärnkraft är utesluten – innebär inte bara en fördjupad demokrati utan bidrar också till ett mera *resilient* (uthålligt, motståndskraftigt och stabilt) samhälle med mindre ojämlikhet och minskade kulturella klyftor – även med bibehållen mångfald.

8. Många kan gynnas av ett språng till en demokratisk ekonomi med ren energi. Vi vill ha ett program för att bygga nya energieffektiva hem och energiförbättra gamla – där sedan länge försummade områden prioriteras. Människor som tidigare missgynnats av arbetsmarknaden måste kunna få en utbildning som är anpassad till de nya arbeten som omställningen 'skapar'. Och de som nu arbetar i förorenande industrier bör få en särskild utbildning som möjliggör fortsatt arbete i en hållbar ekonomi. Alla bör också själva kunna delta i omställningen under demokratiska former.

9. Eftersom språnget kommer så sent måste vi investera i vår förfallna infrastruktur så att den binder samman våra lokalsamhällen bättre och dessutom kan motstå och bidra till en minskning av extrema väderhändelser. En utbyggnad och förbättring av järnvägsnätet – och låga biljettpriser – är till exempel avgörande för att uppnå en minskad flyg- och biltrafik.

10. Ett mera ekologiskt och lokalt förankrat jord- och skogsbruk skulle minska fossilberoendet, fungera bättre som kolsänka, mildra effekterna vid avbrott i varuimporten och vara bättre för vår hälsa och våra vatten. Staten bör stödja övergångar från miljöbelastande industrijordbruk till ekologiska gårdar, medan hårdare åtgärder är nödvändiga mot mer eller mindre brottslig vinstjakt inom skogsbruk och fiske.

11. Vi kräver ett stopp för alla handelsavtal som hindrar våra försök att demokratisera ekonomin, minska alltför stora varuflöden och stoppa skadlig produktion och resurshantering. Särskilt problematiska för en demokratisk ekonomi med höga miljökrav kan de delar i avtalen vara som gör det möjligt för investerare att driva rättsprocesser mot stater som fattat beslut som anses hindra deras lönsamhet – t.ex. ICS (Investment Court System).

12. En omställning av ekonomin så att den inte överskrider de planetära gränserna bör omfatta en utvidgning av de sektorer som redan ger låga kolutsläpp, t.ex. vård, undervisning, socialt arbete, konstnärliga verksamheter och public service på alla nivåer. Sådan verksamhet bidrar till humana,

resilienta samhällen – och med hänsyn till den skakiga framtid vi redan är uppbundna till är det av oerhört stor betydelse att inte minst våra lokalsamhällen är så starka som möjligt.

13. Eftersom omsorg om både människor och miljö ofta är obetalt arbete och eftersom det kan vara så svårt att få ett lönearbete att man är tvungen att söka hjälp, vore det bra att ha en omfattande debatt om allmän basinkomst, som förutom att förenkla våra trygghetssystem skulle kunna öka tryggheten särskilt för de mest otrygga. I ett mera välfungerande samhället utan arbetslöshet skulle däremot behovet av basinkomst vara betydligt mindre.

14. Vi anser att den nyliberala ekonomiska doktrinen – med dess krav på 'sparsamhet' i den offentliga sektorn, systematisk minskning av många verksamheter med låga utsläpp (som vård och undervisning), indragningar av allmänna färdmedel, otaliga privatiseringar, försämrade arbetsrätt m.m. – bygger på en förlegad människosyn, där man undervärderar betydelsen av samarbete och överskattar värdet av konkurrens utan att bekymra sig om dess negativa konsekvenser.

15. En sak är säker: sparsamhet och indragningar i den offentliga sektorn med hänvisning till kostnader för arbetslösa och fattiga – när den privata sektorn är rikare än någonsin – är att bädda för missnöje och sociala kriser som kan göra slut på alla drömmar om ett bättre samhälle.

16. Pengarna som behövs för den stora omställningen finns. 'Våra' storbanker har redan, genom lån, i praktiken gett ut alldeles för mycket pengar, som har ackumulerats hos ett fåtal direkta eller indirekta mottagare. Dessa pengar skulle behöva drivas in för att minska ojämlikheten, t.ex. genom en skatt på finansiella transaktioner, en progressiv kolskatt, höjda skatter för vinstdrivande företag och rika med färre möjligheter till skatteflykt. Det bästa vore om staten genom riksbanken helt och hållet övertog penningutgivningen och de stora bankerna förlorade sin rätt att ge ut pengar som ofinansierade lån.

17. Förutom att förbättra samhällsekonomin skulle minskade militärutgifter kunna bidra till en avmilitarisering av försvaret till förmån för satsningar på bättre katastrofberedskap och konflikthantering, internationellt miljö-samarbete och global ekonomisk utjämning, så att internationella avtal som bidrar till militär upprustning kan ses över och förhoppningsvis avslutas.

18. Nästan allt som vi utsätter våra komplicerade system för har biverkningar som är mer eller mindre oförutsedda och ofta oönskade. Det är därför viktigt att utveckla och sprida kunskaper om hur *'allt hänger ihop'* – till exempel om samband mellan sociala, ekonomiska och ekologiska processer som kan vara avgörande för vår överlevnad. Vi uppmanar därför alla politiker, från de lägsta nivåerna och uppåt, att ordna – och delta i – *diskussioner med medborgarna* om vad som kan göras för att bidra till ett språng mot en, för oss alla, mera hållbar situation, socialt och ekologiskt.

19. Ett sådant – *välinformerat* – 'uppvaknande underifrån' skulle även innebära ett återupplivande av demokratin på alla nivåer och en övergång till ett mera pålitligt och trovärdigt system, där alla individer och deras röster är likvärdiga och där pengar från privat företagsamhet inte bidrar till politiska kampanjer. Men vi är medvetna om att många politiker kan tycka att de systemförändringar som krävs för en sådan omställning är alltför svåra eller politiskt känsliga att diskutera – så även utomparlamentarisk aktivitet är nödvändig (som alltid).

20. Vi uppmanar slutligen alla som har goda ekonomiska eller politiska möjligheter att inte bara *erkänna* att en *omställning för miljörättvisa* är mycket brådskande, utan också efter bästa förmåga *bidra* till den, även internationellt. Detta är egentligen en medmänsklig skyldighet gentemot alla dem som 'västvärldens' ekonomiska och politiska makthavare mer eller mindre medvetet har utnyttjat så att de själva har fått en *mycket* hög levnadsstandard – samtidigt som de i mindre omfattning har 'delat med sig' så att det stora flertalet av oss har fått *ganska* goda materiella villkor. En rättvis omställning måste gynna dem som fortfarande lider på grund av detta och *också* har rätt till en ljus och säker framtid.

Nu behövs det mod och hopp – och *språng*!

"Ett *'språngmanifest'* för ekonomisk demokrati" är en omarbetad version (särskilt avsedd för omställningsverksamhet till ekonomisk demokrati) av det kanadensiska "*The Leap Manifesto*" (<https://leapmanifesto.org>), som bl.a. Naomi Klein tagit initiativet till efter utgivningen av hennes bok "*This Changes Everything – Capitalism vs. the Climate*" och som återfinns i slutet av hennes följande bok "*No Is Not Enough*" – som är systemkritisk men inte går djupare in på frågan om ekonomisk demokrati.

Litteratur

- Avner, E. / Granath, G. / Hasselgren, B. / Herlin, B. / Lundqvist, E. (red.) (2015). *Att slakta en guldkalv. Visioner för ett hållbart samhälle*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Blomqvist, Håkan / Östberg, Kjell (2015). 'Frågan om socialistisk strategi i ett historiskt perspektiv' i *Tidsignal* nr 13.
- Derber, Charles (2017). *Welcome to the Revolution. Universalizing Resistance for Social Justice and Democracy in Perilous Times*. USA: Routledge.
- Klein, Naomi (2014). *This changes everything. Capitalism vs. the Climate*. USA: Simon & Schuster; UK: Allen Lane; Penguin (2015).
- (2017) *No Is Not Enough. Defeating the New Shock Politics*. UK: Allen Lane; Penguin.
- Rothstein, Bo (red.) (2012). *Tillsammans. En fungerande ekonomisk demokrati*. Stockholm: SNS Förlag.
- Schweickart, David (2011). *After Capitalism*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.
- Wilkinson, Richard / Pickett, Kate (2011). *Jämlikhetsanden. Därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*. Stockholm: Karneval förlag.
- Wright, Erik Olin (2015). *How to Be an Anticapitalist Today*. Stockholm: The Institute for Futures Studies.

Kommentarer och förslag:

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins or other markings on the paper.